

Джон Рональд Руел Толкін

ЛИСТОК ПАНА ДРІБНИЧКИ

(скорочено)

Жив собі колись чоловічок. Звали його Дрібничкою, і на нього чекала довга подорож. Але рушати в путь він аж ніяк не хотів, навіть сама думка про це була йому огидна; проте уникнути мандрівки він не міг.

Дрібничка був художником. Але не вельми успішним; почасти тому, що мусив робити безліч інших справ... Дрібничка належав до тих художників, котрим ліпше вдається малювати листя, ніж дерева. Він витрачав купу часу на єдиний листок, намагаючись передати його форму, забарвлення, а також мерехтіння росяних крапель на його краях. Проте він дуже хотів зобразити ціле дерево з усім його листям, витриманим в одному стилі, але так, щоби кожен листок виглядав інакшим.

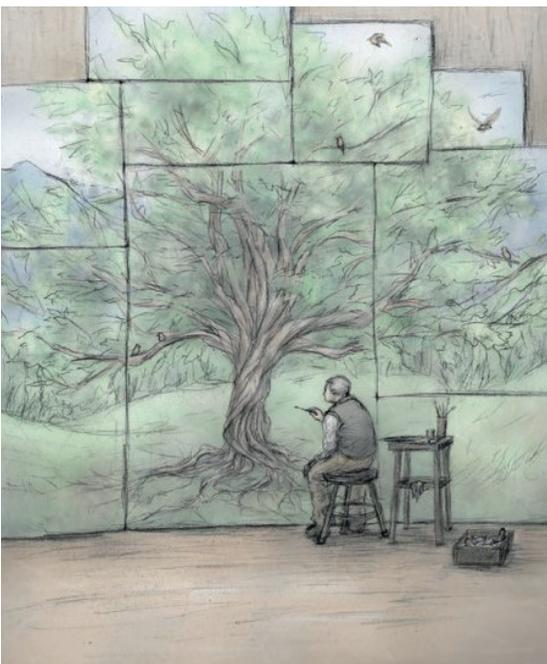
Була, зокрема, одна картина, яка не давала йому спокою. Вона почалася з підхопленого вітром листка, а потому перетворилася на дерево, і дерево те росло, розпростуючи безліч гілок і пускаючи коріння. Дивні птахи зліталися й уможувалися на його гіллі — і їх теж треба було вшанувати увагою. Потому навколо дерева та поза ним — у проміжках між листям і вітами, — почала відкриватися якась місцевість: краєм ока можна було підглядіти ліс і гори, верхів'я яких укривав сніг. Інші картини перестали приваблювати Дрібничку, або ж він поприкріплював їх кнопками до країв свого грандіозного полотна. Коли до Дрібнички заходили люди, він поводився досить ввічливо, проте ледь помітно ворушив олівці, які лежали на столі. Він слухав, що кажуть відвідувачі, проте насправді постійно думав про величезне полотно у високій повітці, збудованій у саду (на тій грядці, де раніше росла картопля) спеціально для картини.

— Я, хай там що, завершу цю одну картину — свою справжню картину, — а вже потому вирушу в ту трикляту подорож, — отак казав він.

Дрібничка збагнув: завершення картини, навіть такого розміру, якого вона була тепер, вимагатиме певного зосередження, важкої та невпинної праці. Він закасов рукави й узявся зосереджуватися. Декілька днів намагався не перейматися нічим іншим. А тоді накопилася ціла лавина перепон. Удома в нього все вийшло з ладу; йому довелося поїхати

до містечка, щоби виконати обов'язки присяжного: захворів далекий друг: пан Парохій зліг од прострілу в попереку: а ще продовжували приходити відвідувачі. Саме була весна, і їм кортіло випити безкоштовного чаю в сільській місцині, а Дрібничка мешкав у гарненькому будиночку ген далеко від міста... Декотрі гості натякали на помітну занедбаність його саду й на те, що чоловічкові слід, напевно, очікувати відвідин Наглядача. Звісно, майже ніхто з них не знав про картину; та хоч би вони й знали, це нічого не змінило би.

Незабаром Дрібниччин час став дійсно безцінним. Знайомці в далеких містах почали нагадувати чоловікові, що йому належить здійснити важку подорож, а дехто з них навіть узявся вираховувати, на який найдовший термін він іще зможе відкладати від'їзд. Їх також цікавило, кому дістанеться будинок і чи хтось інший доглядатиме сад краще, ніж Дрібничка.

▲ Ерін Бічі. Ілюстрація до твору

Надійшла осінь, страшенно мокра та вітряна. Маленький художник працював у своїй повітці. Він видерся на драбину, намагаючись передати блиск західного сонця на вершині засніженої гори, яку мигцем побачив онде зліва, над порослим листям кінчиком однієї з гілок Дерева. Він розумів, що невдовзі доведеться їхати: можливо, на самому початку наступного року. І він мусив завершувати картину, хоч і вельми побіжно: були на ній такі куточки, де йому тепер — із огляду на брак часу — випадало тільки ледь-ледь накидати те, що він хотів зобразити.

Постукали в двері.

▲ Сцена з вистави Лялькового державного театру (Едінбург), 2016

▲ Ілюстрація Мартіни Махмудієвої

— Заходьте! — різко гукнув Дрібничка і зліз із драбини. Зайшов сусід — Парохій, єдиний справжній сусід, адже всі решта жили значно далі. Та все ж отой чоловік йому не вельми подобався: почасти тому, що нерідко втрапляв у халепи й потребував допомоги.

— Даруйте, мені не варто було відволікати вас, — сказав гість (навіть не глянувши на полотно). — Я впевнений: ви маєте купу роботи.

Дрібничка й сам хотів сказати щось подібне, та прогавив нагоду. Тому він обмежився коротким «так».

— Але, крім вас, я не маю до кого звернутися... Моя дружина вже кілька днів нездужає, і я починаю хвилюватися. Вітер зірвав половину черепиці з мого даху, до спальні ллється вода. Думаю, варто викликати лікаря. А ще — будівельників, але вони звикли баритися. Тож я подумав, чи не могли би ви позичити мені непотрібної деревини та полотна, щоб я трохи підлатав діри і зміг якось перебути день-два разом із дружиною.

Після цих слів він нарешті поглянув на картину.

— От лихо! — мовив Дрібничка. — Вам таки не щастить. Гадаю, що у вашої дружини звичайнісінька застуда. Я незабаром зайду й допоможу перенести хвору на нижній поверх.

— Дуже дякую, — досить холодно відказав Парохій. — Але то не застуда, а лихоманка. Я не турбував би вас, якби в неї була застуда. І моя дружина вже лежить у ліжку на нижньому поверсі. Та бачу, ви заклопотаний. Вибачайте, що завадив. Я-бо сподівався, що ви, зрозумівши моє становище, зможете викроїти часину й піти по лікаря. Та й по будівельників також, якщо у вас справді немає непотрібного полотна.

— Аякже, — сказав Дрібничка, хоч інші слова ворухились у його серці. — Я можу піти. Я піду, коли для вас це дійсно важливо...

Отож, Дрібничка пішов. Розумієте, йому було ніяково. Дрібничка знайшов лікаря й залишив записку для будівельника. Його контору було зачинено, а сам будівельник подався додому, до свого улюбленого місця біля каміна. Дрібничка змок до нитки й теж застудився. Лікар, на відміну від Дрібнички, не одразу вирушив на виклик. Він прибув наступного дня, і це виявилось для нього вельми зручно, адже на той час лікар уже міг подбати відразу про двох

пацієнтів у сусідніх будинках. Дрібничка лежав у ліжку з гарячкою, і в голові йому (а ще на стелі) вимальовувалися дивовижні візерунки з листя й гілля, на якому воно росло. Його не дуже втішило те, що в пані Парохієвої таки справді була звичайна застуда й вона вже одужувала. Чоловічок повернувся обличчям до стіни і занурився в листя.

Якийсь час Дрібничка провів у ліжку. Вітер не стихав. Він зірвав іще чимало Парохієвих черепичин, а разом — і кілька Дрібниччиних: його дах теж почав протікати. Будівельник не приходив. Дрібничці було байдуже, принаймні день чи два. Потому він виповз із ліжка в пошуках їжі (Дрібничка не мав дружини). Парохій не заходив: дощ уступив йому в ногу, і вона почала боліти: пані Парохієва переймалася прибиранням води шваброю і раз у раз цікавилася, чи бува не забув «той пан Дрібничка» зайти до будівельника. Якби вона знайшла бодай найменшу можливість позичити в нього щось корисне, то неодмінно вирядила би Парохія до сусіда — байдуже, боліла в того нога чи ні; проте можливості вона не знаходила, тож Дрібничку залишили наодинці з собою.

Наступного дня Дрібничці значно покращало. Він видерся на драбину й узявся малювати. Проте, щойно почав знову занурюватись у роботу, як у двері раптом постукали.

— Хай йому грець! — сказав Дрібничка.

Двері відчинилися. Цього разу ввійшов дуже високий чоловік, геть чужа людина.

— Це — приватна майстерня, — мовив Дрібничка. — Я працюю. Ідть геть!

— Я Будинковий Наглядач, — назвався чоловік, піднімаючи вгору посвідку. — Дім вашого сусіда в геть незадовільному стані.

— Знаю, — відповів Дрібничка. — Я вже давно повідомив про це будівельника, та він так і не з'явився. А потому я хворів.

— Зрозуміло, — сказав Наглядач. — Однак тепер ви не хворі.

— Але я й не будівельник. Парохієві слід було подати скаргу до Міської ради й домогтися сприяння Служби з надзвичайних ситуацій.

— Там переймаються серйознішими руйнаціями, ніж ті, що є тут, — мовив Наглядач. — Ви повинні були допомогти своєму сусідові зробити тимчасовий ремонт і запобігти додатковим витратам на усунення пошкоджень. Такий закон. Тут у вас удосталь матеріалів: полотно, деревина, водостійка фарба.

— Де? — запитав Дрібничка обурено.

— Там! — сказав Наглядач, указуючи на картину.

— Моя картина! — скрикнув Дрібничка.

— Може й так, — мовив Наглядач. — Але будинки — важливіші. Такий закон.

— Але не могу ж я... — Дрібничці не вдалося продовжити, бо тієї миті ввійшов іще один чоловік.

Він дуже нагадував Наглядача, мало не був його двійником: високий, від ніг до голови в усьому чорному.

— Ходімо зі мною! — сказав він. — Я — Візник.

Дрібничка, заточуючись, зліз із драбини. Здавалося, до нього повернулася лихоманка, йому закрутилася голова; ціле тіло проймав холод.

— Візник? Візник? — лепетав він. — Візник чого?

— Ваш візник. І вашого екіпажу, — відповів чоловік. — Той екіпаж замовили вже давно. Нарешті він прибув. І чекає. Сьогодні ви вирушаєте в подорож, хіба ні?

— От бачите! — сказав Наглядач. — Вам треба їхати; а вирушати в дорогу, залишаючи незавершені справи, — це недобре. Зате тепер ми бодай зможемо хоч якось використати оце полотно.

— От лихо! — мовив бідолашний Дрібничка, заходячись плачем. — А воно ж іще навіть не закінчене!

Візник не дав йому часу спакувати речі, стверджуючи, що це потрібно було зробити заздалегідь, а зараз вони ризикують запізнитися на потяг; отож Дрібничка тільки й устиг схопити маленький саквояж у сінях. І з'ясував, що там лише скринька з фарбами й альбом із його ескізами — ні їжі, ні одягу.

На поїзд вони встигли. Дрібничка почувався дуже сонним і втомленим; він ледве чи й усвідомлював, що відбувається, коли його запхали до купе. Йому було майже бай-дуже... Дрібничка прокинувся на дуже великій тьмяно освітленій залізничній станції. Платформою, щось вигукуючи, походжав Носій, але викрикував він не назву місця; він кричав: «Дрібничка!»

Дрібничка квапливо вийшов на перон і зрозумів, що забув свій маленький саквояж. Обернувся — та поїзд уже рушив.

— Ага, ось ви де! — сказав Носій. — Сюди! Що! Немає багажу? Вам доведеться поїхати до Робітного дому.

Дрібничці стало погано, й він знепритомнів просто на платформі.

Лікування й життя в Робітному домі Дрібничці не сподобалися: пігулки були гіркими, персонал непривітним, робота — важкою. На вулицю не відпускали, натомість по кілька годин тримали у повній темряві. Упродовж першого століття Дрібничка ще хвилювався про минуле, винуватив себе в усіх бідах, але з часом зосередився на лікарняних справах, навчився планувати час і роботу. Тепер за день Дрібничка встигав чимало всякої всячини; ретельно завершував дрібні справи. Він став господарем власного часу; почав розуміти, що можна з ним робити.

Дрібничка лежав у темряві, хоча він не бачив жодного промінчика світла.

— Тепер до справи Дрібнички, — проказав Голос, суворий голос, суворіший навіть, аніж голос лікаря.

— Що з ним? — запитав Другий Голос, голос, який можна було би назвати лагідним, хоча він і не був м'яким, — то був голос владний, і звучав він водночас обнадійливо та сумовито. — Що трапилось з Дрібничкою? Серце в нього було у правильному місці.

— Так, але воно належно не функціонувало, — сказав Перший Голос. — Погляньте, скільки часу змарнував — і то навіть не на розваги! Дрібничка так і не спромігся підготуватися до подорожі. Він мав середні статки, а сюди прибув практично злидарем. Гадаю, його треба протримати тут іще деякий час.

— Це, ймовірно, йому не зашкодить, — мовив Другий Голос. — Одначе, він є лише маленьким чоловічком. Погляньмо в Характеристику. Так... Він народився художником. Не видатним, звісно; та все-таки «Листок», що його намалював Дрібничка, не позбавлений шарму. Чоловічок неабияк намучився з тим листям — просто щоби добре його зобразити. Проте він ніколи не думав, ніби це робить його значущим. У Характеристиці немає запису про те, що він удавав — бодай би й перед самим собою, — наче малювання може виправдати те, що він знехтував приписи закону.

— Отже, йому не варто було нехтувати стільки приписів, — заперечив Перший Голос.

Але все-таки він реагував на чимало Візитів.

На невеликий відсоток, і то головню найлегшого ґатунку, та ще й називав їх Перешкодами. Характеристика аж рясніє цим словом, а також багатьма скаргами та нерозважними лайками.

То правда. Та Візити, звичайно, й видавалися перешкодами йому — бідолашному маленькому чоловікові. І зважте ось на що: Дрібничка не очікував жодного Прибутку, як називають це багато представників його типу. Є ще і справа Парохія — того, хто прибув пізніше. Він був Дрібниччиним сусідом,

▲ Ілюстрація Мартіни Махмудієвої

ніколи пальцем об палець не вдарив задля нього і далєбі нечасто висловлював подяку. Проте в Характеристиці немає запису про те, що Дрібничка очікував од нього вдячності; Дрібничка, здається, навіть не замислювався над цим.

— Так, це один із тих пунктів, — сказав Перший Голос, — але вельми незначний. Думаю, ви з'ясуєте, що Дрібничка частенько просто забував про подяку. Зроблене для Парохія він одразу викидав із голови як докуку, якої вдалося спекатись.

— Гадаю, в цій справі йдеться про дещицю лагідного ставлення, — відповів Другий Голос.

Дрібничці здалося, що він ніколи не чув нічого великодушнішого за цей Голос. Завдяки йому «лагідне ставлення» прозвучало так, ніби мовилося про скриню з дорогими дарунками чи запрошення на Королівський бенкет. А тоді раптом Дрібничці стало соромно.

Запала тиша. Потому Перший Голос зовсім ізблизька звернувся до Дрібнички:

— Ви слухали.

— Так, — відповів той.

— Отож, що ви можете сказати?

— Чи не могли би ви розповісти мені про Парохія? — запитав Дрібничка. — Мені було би приємно знову зустрітись з ним. Сподіваюся, він не вельми хворий. І, будь ласка, не турбуйтеся про нього та про мене. Парохій був хорошим сусідом, завдяки йому я мав добірну картоплю, і то дешево, що заощадило мені чимало часу.

— Справді? — мовив Перший Голос. — Мене це тішить.

— І знову запала тиша. Дрібничка чув, як віддаляються Голоси.

— Що ж, я згоден, — Перший Голос долинув до Дрібнички здалека. — Нехай переходить на наступний рівень. Коли хочете — завтра.

Дрібничка прокинувся й побачив, що завіси розсунуто, а його келію заливає сонячне світло. Він підвівся і виявив, що замість лікарняної уніформи на нього чекає зручний одяг. Після сніданку лікар оглянув садна на його руках, змастив їх цілющою маззю, й вони миттю загоїлися. Він дав Дрібничці добру пораду та пляшечку бадьорливого засобу (якби це раптом йому знадобилося). Трохи згодом чоловічка пригостили печивом і келихом вина, а потому видали квиток.

— Тепер ви можете поїхати на залізничну станцію, — мовив лікар. — Носій подбає про вас. Прощайте.

Дрібничка вислизнув крізь парадні двері й трохи примружився. Сонце світило дуже яскраво. Він сподівався побачити велике місто, яке би відповідало розмірам станції, проте помилився. Чоловічок стояв на вершині пагорба, зеленого, голого, овіяного різким життєдайним вітром. Далєко внизу під пагорбом виблискував дах станції. Там його відразу ж помітив Носій.

— Сюди! — промовив він і повів Дрібничку до платформи, де стояв дуже гарний маленький примський потяг: один вагон і невеликий локомотив, обидва блискучі, чисті, щойно пофарбовані. Виглядало так, наче то мав бути їхній перший виїзд.

Навіть колія, що стелилася перед локомотивом, здавалася новою: рейки блищали, рейкові подушки було пофарбовано зеленим, а шпали, розморені сонячним теплом, приємно пахли свіжою смолою. Вагон був порожній.

— Носію, куди ще цей поїзд? — запитав Дрібничка.

— Не думаю, що з назвою вже визначилися, — відповів Носій. — Але ви переконаєтесь, що все буде добре.

▲ Ілюстрація Мартіни Махмудієвої

Він зачинив двері.

Потяг одразу ж рушив. Дрібничка відкинувся на своєму сидінні. Маленький локомотив пахкав, їдучи глибоким видолинком із високими зеленими схилами під шатром блакитного неба. Здалося, минуло не надто й багато часу від початку подорожі, аж локомотив уже свиснув, запрацювали гальма і потяг зупинився. Там не було ні станції, ні вказівного знака, й лише сходинки звивалися вгору зеленим насипом. На верхівці сходів у чепурному тині примостилася хвіртка. Біля хвіртки стояв Дрібниччин велосипед; принаймні він виглядав точнісінько так, як його власний, а на спицях яскравіла жовта наліпка, на якій великими чорними літерами було написано: «ДРІБНИЧКА».

Чоловічок рвучко прочинив хвіртку, скочив на велосипед і покотився, освітлений весняним сонцем, із пагорба вниз. Невдовзі помітив, що стежка, якою він рушив у путь, зникла, й велосипед їхав далі дивовижним дерном — зеленим і густим, але в ньому можна було чітко розгледіти кожне стебельце. Дрібничці здалося, ніби він пригадує, що бачив чи снів про такі трав'янисті простори в тій або іншій місцині. Вигини рельєфу з якогось дива виглядали знайомими. Земля спочатку опускалася, як і повинна була, а потому, звісно, знову підвищувалася. Велика зелена тінь закрила від Дрібнички сонце. Він подивився вгору й упав із велосипеда.

Перед ним стояло Дерево, його Дерево, завершене! Те Дерево, якщо можна так сказати, було живим: на ньому розпускалися листки, росло гілля, гойдаючись на вітрі, що його Дрібничка колись дуже часто відчував чи вгадував і найчастіше не міг упіймати. Він пильно придивився до Дерева, а тоді повільно підняв руки й широко розвів їх.

— Це ж дар! — промовив він, маючи на увазі своє мистецтво, але також і цей результат; однаке слово те вжив у досить буквальному сенсі...

Дрібничка поволі йшов собі, та він не просто гаяв час. Він уважно роззирався. Дерево було закінчене, проте з ним не було покінчено. У лісі виявилось кілька непевних місцин, які все ще потребували праці та думки. Бракувало продовження, щоби можна було поставити останню крапку. Принаймні Дрібничка чітко уявляв ту крапку.

Він присів під неймовірно прекрасним віддаленим деревом ... і розмірковував, звідки найліпше розпочати роботу, де її закінчити і скільки часу вона забере. Чоловічок ніяк не міг розробити цієї схеми.

— Звичайно ж! — промовив він. — Мені бракує Парохія. Він знає так багато про землю, рослини та дерева, чого не знаю я... Мені потрібні допомога та порада: треба було звернутися по них раніше.

Дрібничка підвівся. Унизу, в невеликому затишному видолинку, непомітному звіддала, він побачив чоловіка, котрий збентежено розглядався навсібіч. Чоловік той спирався на лопату, проте, вочевидь, не уявляв, що має робити. Дрібничка озвався до нього.

— Парохію! — гукнув.

Парохій закинув лопату на плече й підійшов. Він усе ще трохи накульгував. Вони не заговорили один із одним, а тільки кивнули, як раніше, коли стрічались на вулиці, проте нині обидва простували поруч, плече до плеча. Не прохопившись словом, Дрібничка та Парохій дійшли згоди, де саме поставити маленький будинок і розбити сад, які, здавалося, знадобляться їм.

Під час спільної праці з'ясувалося, що з них обох тепер саме Дрібничка вміє краще організовувати власний час і доводить розпочате до завершення. Досить дивно, та саме Дрібничка вельми захопився будівництвом і садівництвом, а Парохій натомість часто блукав довкруг, розглядаючи дерева й особливо — Дерево.

Настав час, коли будиночок у видолинку, сад, траву, ліс, озеро та цілісіньку місцевість було майже викінчено — на властивий лише їм манір.

— Сьогодні ввечері ми завершимо, — сказав якимось Парохій. — А потому вирушимо на дуже довгу прогулянку.

Вони вирушили наступного дня й ішли доти, доки, подолавши всі далечіні, дісталися до Краю. Тоді побачили чоловіка, котрий виглядав як пастух; він прямував до них, спускаючись трав'янистими схилами, які вели до Гір.

— Вам потрібен провідник? — запитав. — Хочете продовжити подорож?

На мить поміж Дрібничкою та Парохієм пролягла тінь, адже Дрібничка знав, що дійсно хоче йти далі й повинен йти, а от Парохій далі йти не бажав і, зрештою, не був до того готовий.

— Я мушу зачекати на дружину, — пояснив Парохій Дрібничці. — Інакше їй буде самотньо. Я передчуваю, що вони пошлють її слідом за мною — раніше чи пізніше, коли вона буде готова та коли я приготую все до її прибуття. Дім уже збудовано, ми облаштували його якнайкраще; я хотів би показати його їй. Гадаю, вона спроможна прикрасити цю оселю, надати їй домашнього затишку.

Потому він повернувся до пастуха.

— То ви і є провідник? — запитав Парохій. — Можете сказати, як називається ця місцевість?

— Хіба ви не знаєте? — здивувався чоловік. — Це — Країна Дрібнички. Власне, Картина Дрібнички, проте якась дециця її тепер — то Парохіїв Сад.

— Картина Дрібнички! — здивовано проказав Парохій. — Ти думав про все це, Дрібничко? Я і припустити не міг, що ти був такий розумний. Чому ж ти не розповідав мені?

— Колись давно він намагався вам децю показати, — мовив чоловік, — але ви не зволили глянути. У ті дні він мав лише полотно та фарбу, а ви хотіли залатати ними ваш дах. Адже це те, що ви та ваша дружина звикли називати Дрібниччиними Витребеньками або Тією Мазаниною.

— Я майже не дав тобі шансу, — сказав Дрібничка. — Не зробив бодай спроби пояснити. Називав тебе Старим Землерієм. Але хіба це має значення? Нещодавно ми жили і працювали разом. Усе, ймовірно, склалося б інакше, та не могло би бути краще. Гадаю, ми зустрінемося знову: є ще безліч речей, які ми можемо робити разом. Прощай!

— Він приязно потис Парохієву руку, — то була, здавалося, добра, міцна, чесна рука. Тоді повернувся і якусь мить дивився на місцевість позаду себе. Квіти на Великому Дереві саяли, мов полум'я. Усі птахи пурхали в повітрі та співали. Тоді Дрібничка всміхнувся, кивнув Парохієві й подався геть разом із пастухом.

Він хотів чимало дізнатися про овець, про полонини, поглянути на просторе небо й рухатись усе далі й далі в напрямку Гір, завжди вгору. Попри те, я не можу уявити, що трапилося з ним. Навіть маленькому Дрібничці ще у старому домі вдалося мигцем побачити вдалині Гори, і вони потрапили до його картини: проте, які ті Гори насправді та що розкинулося по іншій їхній бік, може сказати лише той, хто сходив на них.

— Правду кажучи, вона виявляється вельми корисною, — мовив Другий Голос. — Як свято, як відновлення снаги. Вона чудово оздоровлює; та й не тільки це, адже для багатьох вона стала найкращою прелюдією до Гір. У деяких випадках вона просто творить дива. Я виряджаю туди дедалі більше мешканців. Вони нечасто воліють повертатися.

— Нечасто, ваша правда, — сказав Перший Голос. — Думаю, нам варто якось назвати ту околицю. Що ви пропонуєте?

— Носій вирішив це питання раніше за нас, — відповів Другий Голос. — «Поїзд прибув до Парохії пана Дрібнички» — він уже давненько кричить отак. Парохія пана Дрібнички!.. Я надіслав їм обом повідомлення, щоби розповісти про це.

— І що вони?

— Вони обоє сміялися. Сміялися так, що аж Гори дзвеніли!

Переклад Катерини Оніщук

Дерен — (тут) верхній шар ґрунту разом з кореневищами і стеблами трав.

Закасати — закачувати (рукава).

Повітка — господарське приміщення для утримання домашніх тварин або зберігання різного майна.

Простріл — (тут) гострий раптовий біль.